

Список використаних джерел:

1. Аніна М. Томос-тур – нечесне прощання із виборцями / Марія Аніна // Вечір. вісті. – 2019. – 21–27 січ. (№ 3). – С. 3.
2. Без незалежної церкви не може бути незалежної держави : цю тезу усвідомлюють дедалі більше українців // Уряд. кур'єр. – 2019. – 11 січ. (№ 6). – С. 2.
3. Бокоч В. Євроінтеграція України: релігійний контекст / В. Бокоч // Вісн. Львів. ун-ту. Серія : Філософ.-політолог. студії : зб. наук. пр. – Львів, 2018. – Вип. 17. – С. 122-128.
4. Виклики політики безпеки: історія і сучасність : зб. тез доп. Міжнар. наук. конф., 18 – 19 жовт. 2018 р. / Нац. акад. сухопут. військ ім. гетьмана П. Сагайдачного, Жешув. ун-т (Респ. Польща) ; [уклад.: О.С. Івахів, Г.С. Носова]. – Львів : Нац. акад. сухопут. військ, 2018. – 254 с.
5. Волкова Є. «Томос для України – це плювок у двоголового орла російського імперіалізму. Треба бути готовим до всього» : [інтерв'ю / Єлена Волкова ; спілкувався Ігор Тимоць] // Країна. – 2019. – № 1. – С. 30-33.
6. Горевой Д. Ми хочемо до іншої Церкви / Дмитро Горевой // Експрес. – 2019. – 24–31 січ. (№ 4). – С. 8.
7. Саган О. До Помісної церкви перейдуть дві третини парафій московського патріархату в Україні / Олександр Саган // Газета по-українськи. – 2019. – 11 січ. (№ 3). – С. 1, 10.
8. Томос крокує нашими теренами : від області до області парафіяни Православної церкви України віддають шану цьому визначному документу сучасності // Уряд. кур'єр. – 2019. – 15 січ. (№ 8). – С. 2.

Проскурнін В.М.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Донбаський державний педагогічний університет*

ДОНЕЧЧИНА В ПРОЦЕСАХ УКРАЇНСЬКОГО ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ

Донецька складова української національної культури завжди являла собою вагоме явище як для самого Донецького регіону, так і для становлення української державності та культури в цілому. Дисидентський рух кінця 1950-х – початку 1980-х рр. був одним з найважливіших етапів становлення української державності ХХ ст., як частина історичної пам'яті він має актуальне значення і сьогодні. Проблематика українського дисидентського руху сьогодні досить

грунтовно досліджена такими науковцями, як О. Бажан [1], Б. Захаров [2], Г. Касьянов [3], А. Русначенко [4] та ін. Водночас існує і значна кількість «білих плям» в історії українського дисидентства, викликана браком джерел, багато з яких до сьогодні залишаються поза межами доступності науковців. Крім того, окремих досліджень історії дисидентського руху на Донеччині наразі не проводилось.

Український дисидентський рух на Донеччині, безумовно, був частиною загального дисидентського руху на теренах СРСР та водночас являє собою своєрідне явище. Специфіка господарського освоєння Донеччини, особливості формування промислових міст накладали свій відбиток на етнічний склад населення та на особливості місцевої регіональної культури. Так, важлива роль промисловості в формуванні господарства регіону призводила до того, що керівники підприємств та політично-господарська еліта краю являли собою найбільш престижну суспільну групу і значною мірою формували систему цінностей. Водночас незадоволення робітників складними умовами життя та відсутністю належного рівня громадянських прав і свобод також передусім спрямовувалось на керівників підприємств та партійне керівництво.

Вказана вище особливість суспільної структури населення значною мірою вплинула і на ідейний зміст опозиційної діяльності. Так, на Донеччині в діяльності робітничих дисидентських гуртків переважали ідеї марксизму та соціал-демократії в їх широкому розумінні, натомість ідеї політичної незалежності України відходили на другий план [4, с. 236]. Слід також враховувати, що громадянська й політична активність населення в Донецькому регіоні знаходилась під значно сильнішим тиском з боку каральних органів, ніж в багатьох інших регіонах України, оскільки промисловість Донбасу мала важливе значення для обороноздатності СРСР. Проте, незважаючи на цей тиск, політична активність в регіоні була досить значною.

Так, відбувались страйки на багатьох підприємствах Донбасу, під час яких страйкарі формулювали не лише соціально-економічні вимоги, але й вдавались до різкої критики радянського уряду, як його місцевих органів, так і центрального уряду [1, с. 58]. Зокрема, в діяльності «Реалістичного робітничого гуртка демократів» з Донецька, дисидентських робітничих гуртків Краснодона, Горлівки, Макіївки тощо на першому місці була критика радянської влади за її нездатність забезпечити потреби робітників. З метою покращення суспільного ладу

формулювались завдання очищення марксистської ідеології від зловживань комуністичної влади, захисту прав робітників.

Подібну ідеологію сповідували й інші дисидентські групи в Україні на початковому етапі свого існування. Проте згодом відбувалась еволюція у напрямку засудження тоталітарної держави, з'являлись вимоги реального державного суверенітету. Ці ж тенденції можна простежити і в діяльності дисидентських груп Донеччини. Зокрема, члени «Реалістичного робітничого гуртка демократів», очоленого Є. Доніченком, звертались до представників творчої інтелігенції з відкритим листом, у якому закликали відмовитись від творчого методу соціалістичного реалізму і творити за покликом серця [2, с. 38]. Учасники цієї ж групи закликали до дотримання права на свободу совісті. Згодом у 1973 р. В. Клебанов намагався створити незалежні профспілку в Макіївці, у 1962 р. в Донецьку розповсюджувались листівки із закликами боротись проти порушень прав людини [3, с. 121]. Отже, еволюція ідей робітничого дисидентського руху на Донеччині відбувалась в контексті загального розвитку українського дисидентства відповідного періоду.

Ще більше подібний ідейних рис та форм боротьби помітні між національним напрямком дисидентського руху на Донеччині та в Україні в цілому. Так само, як і в інших регіонах України, національний напрям дисидентства виник на основі досягнень культурного напрямку українського шістдесятництва. Центром поширення ідей шістдесятництва на Донеччині було літературне об'єднання «Обрій», яке очолював В. Стус [4, с. 356]. Піднімаючи питання відродження національної культури, свободи творчості, індивідуалізму митця, учасники цього об'єднання та інші представники руху українського шістдесятництва Донеччини значну увагу приділяли також культурним правам національних меншин, широко представлених в Донецькому регіоні. Згодом репресії радянського уряду проти шістдесятництва як культурного явища призвели до перетворення його на суспільно-політичний рух та переростання в національно-визвольну течію дисидентства. На Донеччині ця течія була представлена такими яскравими іменами, як В. Стус, О. Тихий, І. Дзюба, І. Світличний, В. Голобородько. Виступаючи проти русифікації, утисків української та інших національних культур, вказані діячі здійснили вагомий внесок не лише в формування донецької складової українського дисидентства, але й у розвиток загальнонаціонального національно-визвольного руху.

Стосовно методів боротьби, то учасники робітничих дисидентських груп та представники дисидентських об'єднань творчої інтелігенції Донеччини вдавались до аналогічних форм протесту із іншими дисидентськими організаціями України. Насамперед це були розробка теоретичних положень щодо майбутньої перебудови суспільства й державного управління на справедливих засадах, усна агітація, розповсюдження рукописних та друкованих листівок, матеріалів «самвидаву», створення організаційних структур, відкриті легальні виступи із критикою існуючого суспільного ладу тощо.

Порівнюючи ідейний зміст та форми діяльності дисидентського руху Донеччини із іншими дисидентськими організаціями України, можна підсумувати, що в цілому донецька складова дисидентського руху була органічною для загальнонаціонального, маючи при цьому власну специфіку. Ця специфіка визначалась переважно промисловим характером регіону і відповідно високою роллю робітництва та технічної інтелігенції в суспільних і культурних процесах, а також багатонаціональним етнічним складом населення. Проте безумовно провідною в дисидентському русі на Донеччині слід визнати культурну й суспільно-політичну активність української національної еліти місцевого походження.

Список використаних джерел:

1. Бажан О., Данилюк Ю. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.). – Київ, 2000. – 616 с.
2. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987 рр.). – Харків, 2003. – 144 с.
3. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80 років: монографія. – Київ, 1995. – 221 с.
4. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні середина 1950-х – початок 1990-х років. – Київ, 1998. – 720 с.